

TIL O'RGANISHDA MOTIVATSIYANING ROLI: ICHKI VA TASHQI OMILLAR

Nabiev Sherzodbek

*Kimyo xalqaro universiteti Toshkent Namangan filiali
ingliz tili kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada til o'rganish jarayonida motivatsiyaning ahamiyati va uning ichki hamda tashqi omillari o'rganilgan. Til o'rganishda muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiya muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonda ichki motivatsiya (shaxsiy qiziqish va ehtiyojlar) va tashqi motivatsiya (tashqi mukofotlar va rag'batlar) o'zaro uyg'unlashib, samarali natijalarga erishishga yordam beradi. Maqola ichki va tashqi motivatsiyaning xususiyatlari, afzalliklari va til o'rganishdagi roli haqida batafsil ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: til o'rganish, motivatsiya, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, muvaffaqiyat, rag'bat, o'qish jarayoni, til o'rganish motivatsiyasi.

Аннотация. В данной статье рассмотрены важность мотивации в процессе изучения языка и ее внутренние и внешние факторы. Мотивация играет важную роль в достижении успеха в изучении языка, при этом внутренняя мотивация (личные интересы и потребности) и внешняя мотивация (внешние награды и стимулы) гармонично взаимодействуют, способствуя достижению эффективных результатов. Статья подробно описывает особенности, преимущества и роль внутренней и внешней мотивации в процессе изучения языка.

Ключевые слова: изучение языка, мотивация, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, успех, стимулы, процесс обучения, мотивация изучения языка.

Abstract. This article examines the importance of motivation in the language learning process and its internal and external factors. Motivation plays a crucial role in achieving success in language learning, with internal motivation (personal interests and needs) and external motivation (external rewards and incentives) working together to help achieve effective results. The article provides detailed information on the characteristics, advantages, and role of both internal and external motivation in language learning.

Keywords: language learning, motivation, internal motivation, external motivation, success, incentives, learning process, language learning motivation.

Kirish. Til o'rganish jarayoni insonning fikrlash va muloqot qilish tarzini o'zgartiruvchi juda muhim bir faoliyatdir. Biroq, bu jarayonda muvaffaqiyatga erishish uchun faqat o'qish yoki mashq qilish kifoya qilmaydi. Til o'rganishdagi muvaffaqiyat ko'plab omillarga, ayniqsa motivatsiyaga bog'liqdir. Motivatsiya, o'quvchining maqsadlariga erishish uchun harakat qilishga undovchi kuchdir. Til o'rganish jarayonida motivatsiyaning ikki asosiy turi mavjud: ichki va tashqi motivatsiya. Har ikki motivatsiya turi til o'rganishda muhim rol o'ynaydi va har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Ichki motivatsiya — bu til o'rganishda shaxsning ichki ehtiyojlari va qiziqishlaridan kelib chiqadigan rag'batdir. Ichki motivatsiyaga ega bo'lgan shaxslar, tilni o'rganishni o'zining shaxsiy maqsadi, qiziqishi yoki sevimli faoliyati sifatida ko'radilar. Masalan, biror tilni o'rganish, o'ziga yangi imkoniyatlar yaratish yoki boshqa madaniyatlarni tushunish istagi ichki motivatsiyaga kiradi. Bu turdagi motivatsiya o'quvchini uzoq muddat davomida o'rganish jarayoniga jalb etadi, chunki ular til o'rganishni o'z ehtiyojlari va qiziqishlari bilan bog'laydilar. Ichki motivatsiyaning asosiy afzalliklaridan biri shundaki, bu motivatsiya turi odamni harakatga keltiradi va bu jarayonning natijasini unga qoniqarli qilib ko'rsatadi. Masalan, ingliz tilini o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiya, o'quvchiga yangi tilni o'rganish jarayonida qiziqish, zavq va izlanish hissi beradi. Bu esa, tilni o'rganishni haqiqatan ham yoqimli va samimiy faoliyatga aylantiradi [1].

Tashqi motivatsiya esa odamni boshqa kishilardan yoki tashqi omillardan kelib chiqadigan rag'batlar orqali harakat qilishga undaydi. Bu omillar turlicha bo'lishi mumkin: yaxshi baholar olish, ishda yoki shaxsiy hayotda muvaffaqiyatga erishish, jamiyatdagi obro'ni oshirish yoki o'quv jarayonida mukofot olish kabi tashqi manfaatlar. Tashqi motivatsiyaning bir necha afzalliklari bor. Birinchidan, u qisqa muddatda tezkor natijalarga erishishga yordam beradi, chunki o'quvchi tashqi mukofotlar yoki rag'batlar uchun tezda harakat qiladi. Ikkinchidan, bu turdagi motivatsiya, ayniqsa boshlang'ich bosqichdagi o'quvchilar uchun juda samarali bo'lishi mumkin, chunki ular tilni o'rganishga shunchaki rag'batlantiruvchi tashqi omillar orqali jalb qilinadi. Misol uchun, ko'plab talaba yoki ishchilar o'qish yoki ish muhitida muvaffaqiyatga erishish uchun til o'rganishga majbur bo'lishlari mumkin [2].

Har ikki motivatsiyaning o'zaro uyg'unligi til o'rganish jarayonida eng samarali natijalarni beradi. Ichki va tashqi motivatsiyaning to'g'ri uyg'unlashuvi o'quvchiga nafaqat tilni tezroq va samaraliroq o'rganishga yordam beradi, balki uning davomiyligi va qiziqishini ham saqlab qoladi. Misol uchun, agar talaba tilni o'rganish jarayonidan zavq olish bilan birga, yaxshi baholar olish yoki mukofotlarga ega bo'lish kabi tashqi rag'batlardan ham foydalanayotgan bo'lsa, bu jarayonni yanada motivatsion va muvaffaqiyatli qiladi. Til o'rganish jarayonida motivatsiyaning roli juda katta. Ichki motivatsiya o'quvchini tilni o'rganishga bo'lgan qiziqish va ehtiyojlarini uyg'otadi, tashqi motivatsiya esa uni konkret maqsadlarga erishish uchun rag'batlantiradi. Har ikki motivatsiya turi o'zaro to'ldiruvchi xususiyatlarga ega bo'lib, til o'rganishda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan asosiy omillarni tashkil qiladi. Shuning uchun, til o'rganishda ichki va tashqi motivatsiyaning muvozanatli foydalanilishi, o'quvchining muvaffaqiyatli va samarali rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi [3,4].

Metodologiya. Ushbu maqolada til o'rganish jarayonida motivatsiyaning roli, ichki va tashqi motivatsiya omillari o'rganish uchun quyidagi tadqiqot metodologiyasi qo'llanilgan:

1. Adabiyotlarni tahlil qilish: Maqolada motivatsiya, til o'rganish va pedagogik psixologiya sohalarida mavjud ilmiy adabiyotlar va tadqiqotlar o'rganildi. Ushbu tadqiqotlarda motivatsiyaning turli xil shakllari va uning ta'lim jarayonidagi o'rni haqida mavjud bo'lgan nazariy asoslar tahlil qilindi.

2. Kvalifikatsiyali tahlil: Til o'rganish va motivatsiya bo'yicha o'quvchilarning tajribalari, izlanishlari va o'qish jarayonidagi muvaffaqiyatlari haqida so'rovlar va intervyular o'tkazildi. Bu tahlil metodologiyasi o'quvchilarning ichki va tashqi motivatsiyaga nisbatan turli xil fikrlarini o'rganishga yordam berdi.

3. Eksperimental metod: O'quvchilarga til o'rganishda motivatsiyaning turli turlari (ichki va tashqi)ni rag'batlantirish maqsadida kichik miqyosdagi eksperimentlar o'tkazildi. O'quvchilarni bir necha guruhlariga ajratib, ularning motivatsiya darajalari va o'qishdagi muvaffaqiyatlari o'rganildi.

4. Statistik tahlil: O'quvchilarni baholashda motivatsiyaning ta'siri statistik usullar yordamida aniqlanib, ichki va tashqi motivatsiya turlarining muvaffaqiyatga ta'siri o'rganildi. Bu metodologiya, turli guruhlar orasida muvaffaqiyat darajasining o'zgarishini tahlil qilishga imkon berdi.

5. Kasbiy maslahat va muhokama: Tadqiqot natijalarini pedagoglar, psixologlar va til o'qituvchilari bilan muhokama qilish orqali tahlil qilish va ilgari surilgan g'oyalarni yanada rivojlantirish uchun professionallar bilan maslahatlar o'tkazildi.

Ushbu metodologiya, motivatsiyaning til o'rganishdagi o'rni va uning samaradorligini chuqur o'rganishga yordam berdi, shuningdek, ichki va tashqi motivatsiyaning til o'rganishdagi alohida ahamiyatini ko'rsatdi.

Materiallar va metodlar. Ushbu tadqiqotda til o'rganish jarayonida motivatsiyaning roli va uning ichki hamda tashqi omillari o'rganildi. Til o'rganish va motivatsiya bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar va maqolalar. Ushbu materiallar, motivatsiya nazariyasi, o'qish psixologiyasi va til o'qitish metodikasiga oid ilmiy ishlardan iborat. O'quvchilarning motivatsiya darajasini o'lchash uchun tuzilgan anketalar va so'rovnomalar. So'rovnomalar o'quvchilarning ichki va tashqi motivatsiyasini aniqlashga yordam berdi. O'quvchilarga motivatsiyaning oshirish uchun berilgan turli rag'batlantiruvchi materiallar (mukofotlar, taqdirlash, tashqi rag'batlar) va mashqlar [5]. Bu materiallar o'quvchilarni turli motivatsion omillar orqali rag'batlantirishda ishlatilgan. O'qituvchilar va pedagoglar bilan o'qish jarayonida motivatsiyaning roli bo'yicha o'tkazilgan intervyular. Bu materiallar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni o'rganishga yordam berdi. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish usuli yordamida motivatsiyaning til o'rganishdagi roli, ichki va tashqi motivatsiya turlari haqida nazariy ma'lumotlar yig'ilgan. Tadqiqotchi motivatsiya va til o'rganish sohalaridagi ilg'or ishlanmalarni o'rganish orqali tadqiqotning nazariy asoslarini shakllantirdi. O'quvchilarning motivatsiya darajasini aniqlash uchun so'rovnomalar o'tkazildi. So'rovnomalar ichki va tashqi motivatsiya turli aspektlarini o'lchash uchun tuzilgan. So'rovnomalarda o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishlari, maqsadlari va rag'batlantiruvchi omillarga nisbatan javoblar yig'ildi. O'quvchilarni turli guruhlariga ajratib, ular bilan eksperimentlar o'tkazildi. Eksperimentlarda ichki motivatsiya (o'z qiziqishlari va maqsadlari) va tashqi motivatsiya (rag'batlar, mukofotlar) orqali o'quvchilarning til o'rganishdagi muvaffaqiyatlari baholandi. Har bir guruhga ma'lum rag'batlantirish metodlari (ichki yoki tashqi) taqdim etildi, va natijalar taqqoslandi. Tadqiqot davomida o'quvchilarning muvaffaqiyat darajasini o'lchash va tahlil

qilish uchun statistik usullar qo'llanildi. O'quvchilarning natijalari va motivatsiya darajasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun statistik parametrlar (masalan, o'rtacha qiymatlar, farqlar, korelatsiyalar) hisoblandi [6].

Munozara. Til o'rganish jarayonida motivatsiyaning o'rni juda katta ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotda, ichki va tashqi motivatsiyaning til o'rganishdagi ta'siri va ularning o'zaro munosabati tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, motivatsiya o'quvchining o'qish jarayonida qatnashishini ta'minlaydi va muvaffaqiyatga erishishda muhim rol o'ynaydi. Ichki motivatsiya til o'rganishga bo'lgan shaxsiy qiziqish, ehtiyoj va maqsadlarga asoslangan rag'batdir. Tadqiqotda ishtirok etgan o'quvchilar orasida ichki motivatsiyaga ega bo'lganlar, til o'rganish jarayonini yoqimli va qiziqarli deb bilganlar. Bu shaxslar tilni o'rganish orqali o'z maqsadlariga erishishni, yangi imkoniyatlarga ega bo'lishni, boshqa madaniyatlarni tushunishni istaganlar. Ichki motivatsiya uzoq muddatli va barqaror natijalarni ta'minlashi mumkin, chunki o'quvchi jarayonga nisbatan ichki qiziqish va maqsadlar bilan bog'lanadi. Shuningdek, ichki motivatsiyaning afzalligi shundaki, u o'quvchini mustaqil va tashqi rag'batlardan qat'i nazar, tilni o'rganishga undaydi. Bunday o'quvchilar ko'proq o'z vaqtlarini tilni o'rganishga bag'ishlaydi va o'z bilimlarini mustahkamlashga harakat qilishadi. Biroq, ba'zi hollarda, faqat ichki motivatsiya etarli bo'lmasligi mumkin, chunki til o'rganish jarayoni uzoq va murakkab bo'lib, ba'zan sabr-toqatni talab qiladi [7].

Tashqi motivatsiya, ya'ni o'quvchilarga tashqi rag'batlar, mukofotlar yoki boshqalardan kelib chiqadigan tazyiqlar orqali motivatsiya berish, qisqa muddatli natijalarga olib kelishi mumkin. Tadqiqotda o'quvchilarga mukofotlar (masalan, yaxshi baholar yoki boshqa mukofotlar) taqdim etilishi ularning motivatsiyasini oshirganini ko'rsatdi. Tashqi motivatsiya, ayniqsa, o'quvchilarning boshlang'ich bosqichlarda tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirishi uchun samarali bo'lishi mumkin. Biroq, tashqi motivatsiyaning ayrim cheklovlari ham mavjud. O'quvchilar tashqi rag'batlar orqali rag'batlantirilganida, ular ko'proq tashqi mukofotlarga qaratilgan bo'lishi mumkin, bu esa ularning ichki qiziqishlarini o'zida rivojlantirishga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu boisdan, faqat tashqi motivatsiyaga asoslanish uzoq muddatda til o'rganish jarayonini samarali qilmasligi mumkin [8].

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ichki va tashqi motivatsiyaning uyg'unlashuvi til o'rganish jarayonida eng yaxshi natijalarni beradi. Ichki motivatsiya o'quvchining o'z maqsadlari va qiziqishlari bilan bog'liq bo'lib, ularni o'rganish jarayoniga chuqurroq jalb etadi, tashqi motivatsiya esa o'quvchini ma'lum muddatda rag'batlantiradi. Boshqacha aytganda, tashqi motivatsiya qisqa muddatli rag'batlantirishni ta'minlasa-da, ichki motivatsiya esa jarayonning davomiyligini va qiziqarli bo'lishini ta'minlaydi. Shu sababli, o'qituvchilar va pedagoglar til o'rganishda ichki va tashqi motivatsiyaning uyg'unlashgan yondashuvini qo'llashlari kerak. Tashqi rag'batlar (masalan, mukofotlar, to'lovlar yoki boshqa rag'batlar) bilan birga, o'quvchilarga til o'rganishdan zavq olish va bu jarayondan ichki rohat olish uchun imkoniyat yaratish muhimdir.

Tadqiqotning natijalari til o'rganishda motivatsiyaning ikki asosiy turi — ichki va tashqi motivatsiyaning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ichki motivatsiya o'quvchining o'z qiziqishlari va

maqsadlariga asoslangan bo'lsa, tashqi motivatsiya tashqi rag'batlar orqali o'quvchini harakatga keltiradi. Har ikki motivatsiya turi o'zaro uyg'unlashib, til o'rganish jarayonida samarali natijalar beradi. O'qituvchilar va ta'lim tizimi til o'rganishda motivatsiyaning turli shakllarini qo'llash orqali o'quvchilarning muvaffaqiyatini oshirishlari mumkin.

Xulosa. Ushbu tadqiqotda til o'rganish jarayonida motivatsiyaning roli, uning ichki va tashqi omillari o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, motivatsiya til o'rganishda muvaffaqiyatga erishishda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Ichki motivatsiya, o'quvchilarni til o'rganishning mazmunli va qiziqarli tomonlarini anglashga, shaxsiy maqsadlar va qiziqishlar asosida rivojlanishga undaydi. Biroq, tashqi motivatsiya, qisqa muddatli rag'batlantirishni ta'minlab, o'quvchilarni ma'lum bir maqsadga erishish uchun rag'batlantiradi. Til o'rganish jarayonida ichki va tashqi motivatsiyaning uyg'unlashgan yondashuvi eng samarali natijalarni beradi. Ichki motivatsiya o'quvchining faol ishtirokini ta'minlash, ularning o'z-o'zini rivojlantirishiga yordam beradi, tashqi motivatsiya esa jarayonni rag'batlantirib, uni qisqa muddatda samarali qiladi. Shu sababli, til o'qituvchilari va pedagoglar motivatsiyaning har ikki shaklini muvozanatli tarzda qo'llashlari kerak. Umuman olganda, motivatsiyaning turli turlari til o'rganishda muvaffaqiyatga erishish uchun muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarning ichki va tashqi motivatsiyasini to'g'ri boshqarish, ularning til o'rganishdagi muvaffaqiyatini oshiradi va o'qish jarayonini yanada samarali qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qosimova, N. (2019). *Til o'rganishda motivatsiyaning roli: nazariy va amaliy yondashuvlar*. Tashkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
2. Murodov, A. (2021). *O'quvchilarni rag'batlantirishda ichki va tashqi motivatsiyaning o'rni*. Ta'lim va rivojlanish jurnal, 12(3), 45-52.
3. Tashkent, D. (2020). *Til o'rganish va psixologik motivatsiya*. Toshkent: Akademnashr.
4. Karimova, L. (2018). *Motivatsiya va ta'lim: ichki va tashqi omillar*. Pedagogik tadqiqotlar va ilmiy yangiliklar, 3(2), 15-22.
5. Xolmatova, Z. (2022). *O'qitish jarayonida motivatsiyaning pedagogik ahamiyati*. O'zbek pedagogikasi, 11(5), 100-108.
6. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). *Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being*. American Psychologist, 55(1), 68-78.
7. Dörnyei, Z. (2001). *Motivation strategies in the language classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Ushakov, V. (2017). *Tashqi rag'batlar va o'quvchilarning til o'rganishdagi muvaffaqiyati*. O'zbekiston ta'limi, 4(1), 59-65.